

Ўзбекистон Республикаси
Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги
Мирзо Улуғбек номидаги Самарқанд Давлат Архитектура - Қурилиш
Институти

“Қурилишни бошқариш” факультети
“Касбий таълим” кафедраси

***Диплом лойиҳасининг
ТУШУНТИРИШ ХАТИ***

**Мавзу: Рангтасвирда тоғ манзарасини тасвирлаш
ва уни ўқитиш услуби.**

Кафедра мудири: доц. Рахимов А.Қ.

Раҳбар: К.ўқт. Махамматов Х.М.

Бажарди: 401-КТ(с) гуруҳи

талабаси Долиева М.

Самарқанд 2013 й

МИРЗО УЛУҒБЕК НОМИДАГИ САМАРКАНД ДАВЛАТ
АРХИТЕКТУРА ҚУРИЛИШ ИНСТИТУТИ

«Қурилишнинг бошқариш» факультети
« Касбий таълим » кафедраси

ТУШУНТИРИШ ХАТИ

Диплом лойиҳасининг мавзуси

Риқоқатчиликнинг таълим-тарбияси
ва унинг ўқувчи-оқитувчилари

Диплом лойиҳасининг

бажарувчи толиб (а)

Давлатова Мавсумна
(Ф.И.Ш.)

Кафедра мудири

ф.и.и.с. Раҳмонов А.А.
(Ф.И.Ш.)

Раҳбар

ф.и.и.с. Махмудов Ф.М.
(Ф.И.Ш.)

Маслаҳатчилар

ф.и.и.с. Раҳмонов Т.Т.
(Ф.И.Ш.)

ф.и.и.с. Махмудов А.М.
(Ф.И.Ш.)

Давлатова Мавсумна
(Мавс.)

Раҳмонов А.А.
(Мавс.)

Махмудов Ф.М.
(Мавс.)

Раҳмонов Т.Т.
(Мавс.)

Махмудов А.М.
(Мавс.)

Мирзо Улуғбек номидаги Самарқанд Давлат Архитектура
Қурилиш Институти

«Қурилишни бошқариш» факултети

«Қасбий таълим» кафедраси

ДИПЛОМ ЛОЙИХАСИНИ БАЖАРИШ УЧУН
ТОПШИРИҚ

Долматова Мавзуна

(талабанинг фамилияси, исми, шарифи)

I. Диплом лойиҳасининг мавзуси

*Рангсобирида тоғ ман-
зарасини тасвирлаш ва ўзи ўқитиш
ўқувди.*

Институт буйича 2022 йил « 29 » 246 - 4 сон буйруқ асосида тасдиқланган.

II. Диплом лойиҳасини бажариш учун маълумотлар

*Табият манза-
расини тизим қилиб келадиган материалларни ўқитиш
қасбларини ўқитиш қанчалар табият манзарасини
оғи қилдиришлар тўғрисида.*

III. Тушунтириш хатида келтирилган:

1. Маълум буйича маълумотлар тўғрисида, уларнинг сарфли ва асосида *Манзара
манзилини тизим қилиб келадиган материалларни ўқитиш
қасбларини ўқитиш қанчалар табият манзарасини
оғи қилдиришлар тўғрисида.*
2. Диплом лойиҳасининг назарий шакли ишланмалари *Манзарани тасвир-
лаш шарафларини ўқитиш қанчалар табият манзарасини
оғи қилдиришлар тўғрисида.*
3. Диплом лойиҳасининг амалий шакли буйича эскизлар бажариш *Табият ман-
зарасини тасвирланган ўқитишлар „эскиз“ни
бажариш.*
4. Ўқув услубий қисми *Манзарани тасвирланган бажариш-
лаш қанчалар табият манзарасини ўқитиш қанчалар
табият манзарасини ўқитиш қанчалар табият манзарасини
оғи қилдиришлар тўғрисида.*
5. Диплом лойиҳаси буйича хулоса қисми *Табият ман-
зарасини тасвирланган бажаришлар тўғрисида.*
6. Фойдаланилган адабиётлар рўйхати *Диплом лойиҳасининг маб-
зага оғи қилдирилган адабиётлар қилдирилган
қилдирилган рўйхати қилдирилган.*

IV. Диплом лойиҳасининг таркиби ва график қисми:

1. Табииёт манзараси-ни эскизнинг қозғоғи ўз-
таълиқлари асосан қаламчи қозғоғи (Ватман) га
қўйиш.
2. График қисми ўзги "Табииёт манзари"-сини
эскизнинг қозғоғи
3. Табииёт манзараси-ни тасвирини суз бўёғи
қўйиш.
4. Манзаранинг тўғилганни тарафига бўёғи
қозғоғи-қозғоғи.

V. Диплом лойиҳасининг қисмлари бўйича маслаҳатчилар:

№	Диплом иши қисмлари	Босилиши	Тугаллиши	Маслаҳатчилар	Изоҳ
1.	Мавзу бўйича маълумотлар тупили, уларнинг таҳлили ва асослаш.	1.03.13	25.03.13	Ж. Маталият	
2.	Диплом иши назарий шаклининг ишланмалари.	26.03.13	12.04.13	Ж. Маталият	
3.	Диплом ишининг амалий шакли бўйича эскизлар бажариш.	13.04.13	10.05.13	Абдулов-К.Ш	
4.	Ўқув услубий қисми.	11.05.13	15.06.13	Ж. Маталият	

Изоҳ:

1. Диплом лойиҳаси «Низом» га асосан бажарилади.
2. Хар бир топшириқда кўрсатилган муддат охирида раҳбар ёки маслаҳатчи томонидан имзолангандан кейин навбатдаги қисмини бажаришга кафедра томонидан рухсат берилади.

VI. Топшириқ берилган сана 1.03.13.й

VII. Тугалланган диплом лойиҳасини топшириш санаси 15.06.13.й

Диплом лойиҳаси раҳбари Ж. Маталият
(фамилияси, исми, шарифи)

(имзо)

Топшириқ бажариш учун қабул қилинди Родица М.
(фамилияси, исми, шарифи)

(имзо)

Кафедра мудир доц. Рахмонов А.Ҳ.
(фамилияси, исми, шарифи)

(имзо)

Kirish

Dunyo cheksiz sir-sinoatlardan iborat. Uni bamisoli musavvirning “Qora kvadrat” asariga ramziy ma’noda o’xshatsa bo’ladi. Zero, “kvadrat” uning adabiy yaratilganligini, to’rt tomoni-cheksizlik timsolini anglatadi, “qora rang” esa mavhumlik dunyo sir-sinoatining barchasini anglab bo’lmas sir ekanligidan dalolat beradi. Insoniyat qanchalik shu sirlarni bilishga harakat qilmasin, biroq uning tafakkuri ojizlik qilishi, tabiiydir. Pirovardida, bu mo’jizalarni o’rganish uchun insonga cheksiz umr kerak bo’lishi haqida falsafiy xulosaga kelasak kishi.

Borliqni kuzatar ekansiz, bizni qurshab turgan olam turli-tuman ranglardan iborat ekanligini ko’rib hayratga tushamiz. “Bu ranglarda qanchalik ma’no yotadi?”-deb o’yga tolasan. Ajdodlarimiz tabiatning shu sirli olamiga hayratga tushib asrlar davomida uni o’rganib kelishgan. Har bir rang biroq lam ma’noni anglatadi. “Nima uchun tabiat yashil rangda yaratilgan? Buning sababi nimada? Agar tabiat qizil yoki sariq rangli bo’lsa, qanday ma’noni anglatgan bo’lar edi? Qaysi ranglar inson kayfiyatini ko’taradi? Qaybiri salbiy yoki ijobiy ta’sir ko’rsatadi? Inson yoki hayvonlarning ranglari orqali ular salomatligini aniqlasa bo’ladimi?”

Asrlar davomida ajdodlarimiz, fan arboblari muayyan darajada ilmiy-tadqiqot ishlarini, tajribalarini o’tkazib kelishmoqda. Hozirda, hatto ba’zi rivojlangan mamlakatlarda maxsus rang institutlari va ilmiy laboratoriyalar bu borada samarali faoliyat ko’rsatib kelishmoqda. Bu o’rinda Yaponiyaning Tokio shahridagi dunyoga mashhur rang institutini ta’kidlash mumkin.

Ajdodlarimiz bizga rang va uning inson hayotidagi o’rni, shifobaxshligi, tarbiyaviy, falsafiy va ruhiy tomonlari haqida juda ko’p ma’naviy xazinalarini qoldirib ketganlar. Afsuski, bu ma’naviy merosdan to’liq foydalana olmayapmiz. Ajdodlarimiz amaliy san’at turlaridan qoldirgan ma’naviy merosiga murojat qilsak, qanday buyum yoki bezak bo’lmasin, ular shakl, rang va hajmga ega. Masalan, o’sha bezakning rangi inson psixologiyasiga turlicha ta’sir etadi, bu ranglar o’ziga xos ramziy ma’noga hamda shifobaxsh xosiyatga ega bo’ladi.

Shunday ekan amaliy san'atning bo'lajak usta-muallimi rangshunoslik fanini chuqur va atroflicha bilishi zarur.

Milliy raqobatdosh kadrlar tayyorlash uchun pedagogika nuiversitetlarida yangi standartlar va o'quv ranglari asosida dasturlar yozilmoqda. Mazkur darslik ham pedagogikauniversitetlarining "Amaliy san'at" bakalavr yo'nalishidagi "Rangshunoslik" fani dasturi asosida yozilgan. Darslik shu yo'nalishdagi talabalar uchun mo'ljallangan.

Darslik ikki qismdan iborat bo'lib, rangshunoslik fanining nazariy tomonlari va amaliy qismlardan iborat.

Darslikda rangshunoslik fanining o'qitilish maqsadi va vazifalari;

Rangshunoslik tarixi; ranglarning tarbiyaviy, ma'naviy, psixologik tomonlari, bo'yoq turlari bo'lmish akvarel, guash, tempera va moy bo'yoqlarning o'ziga xos tomonlari hamda ishlatish taxnologiyasi; rangshunoslikga oid amaliy mashqlar tizimi; naqsh kompozitsiyasi va buyumlarni bo'yash texnologiyasi, termenlar lug'ati va foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati berilgan.

Har bir mavzu uchun fotosuratlar, chizmalar, amaliy mashqlar, terminlar va adabiyotlar berilgan. Rangshunoslik fanini yaxshiroq o'rganish maqsadida boshqa fanlar yordamida tushuntirishga harakat qilindi. Bu fan fizika, kimyo, psixologiya, falsafa, mantiq, tarix, matematika, fiziologiya, tabbiyot, estetika, etika kabi fanlar bilan chambarchas bog'langandir. Darslikni yozishda akademiklar V.S. Kuzin va M. Nabiev, olim va tajribali metodistlar X. Egamov, B. Azimov, N. Tursunaliyevlarning yozgan adabiyotlaridan ijodiy foydalanildi.

Darslikni mazmun va mohiyatini yanada boyitish borasidagi ijodiy izlanishlar, albatta, bundan buyon ham davom ettirilishi tabiiydir.

Mavzuni asoslash

Mavzuni tahliliy asoslash

Tabiatdagi yorug'lik manbayi quyosh bo'lib, uning nuri juda murakkab yorug'lik hisoblanadi. Ingliz olimi Isask Nyuton o'z laboratoriyasida birinchi marta quyosh nurini uchburchakl shisha prizmadan o'tkazib, tajriba qilib turadi va ekranda bir nehca turga ajralib ko'rinishini kuzatadi.

Olim qorong'u xonada kichkina teshikdan quyosh nurini tushirgan va nur uch yoqli shisha prizmadan o'tkazilganda ekran srtida spektr ranglarning hosil bo'lgan ranglarning eng kam singan pastki qismi qizil rang, eng ko'p singani esa binafsha rang bo'lib, uning oralig'ida rang tasmalari o'rtasida ma'lum bir chegara bo'lmagan, har qysi rang tuslari asta-sekin o'zgarib, boshqa rang tusiga o'tuvchi zarg'aldoq, sariq, yashil, havorang, zangori ranglar tasmasining joylashishini ko'radi.

Tabiatdagi mavjud ranglarni ikki qismga: axromatik va xromatik ranglarga ajratish mumkin. Oq kulrang va qora ranglar hamda ularni har xil nisbatda aralashtirishda hosil bo'ladigan barcha ranglar tuslariga axromatik ranglar deyiladi. Spektrda axromatik ranglar qatnashmaydi.

Agar biz kartondan doira qirqib olsak va uni spektr ranglari tartibida qizil, zarg'aldoq, sariq, yashil, havorang, zangori ranglarga bo'yab chiqib ventilalar o'qiga o'rnatib o'z o'qi atrofida tez aylantirsak, umumiy ko'rinishdagi kulrang tusni ko'zatamiz. Yana xuddi shu usulda uchta asosiy ranglar-qizil, sariq va zangori ranglarni aylantirganimizda esa yanada yorug'roq bo'lgan och kulrang hosil bo'ladi. Shu yetti xil rangni politrada aralashtirib ko'rsak qoramtir tUSDagi ko'rimsiz aralashma hosil bo'ladi.

Axromatik ranglarning xromatik ranglardan farqi shuki, ular tanlanma yutish va qaytarish xossalariga ega. Axromatik ranglardan boshqa barcha ranglar, ya'ni biror rang tusiga ega bo'lgan ranglar xromatik ranglarga kiradi.

Har bir xromatik rang uchta xossaga: rang tusiga, rang yorqinligiga (ya'ni, kam yoki ko'p yorqinligiga), rang to'yinganligiga (ya'ni, rang

quyuqligiga) ega bo'ladi. Spektrni sinchiklab kuzatsak, uning eng chekkasidagi qizil va binafsha ranglarni orasida o'xshashlik alomatini sezamiz. Ikkala rang bir-biriga qo'shilsa, ularni oralig'ida qirmizi ranglar hosil bo'ladi.

Ranglar doirasida rang tuslari juda ko'p bo'lishi mumkin, lekin bizning ko'zlarimiz 150 taga yaqinini ajratishga qodir.

Sovuq ranglarga esa muz, suv, osmonning rangini eslatuvchi ko'kish rang, zangori, binafsha, havorang, to'q yashil, ko'kish qizil ranglar kiradi.

Tabiatdagi mavjud ranglarni o'z navbatida iliq va sovuq ranglarga ajratish mumkin. Iliq ranglarga quyoshni, alangani, qizigan temirning taftini eslatuvchi sariq, zarg'aldoq, qizil sarg'ish yashil kabi ranglar kiradi.

- I. Asosiy ranglar. Qizil rang, havorang, sariq rang.
- II. Asosiy ranglar, o'rtasida hosil qiladigan to'ldiruvchi ranglar doirasi.
- III. Axromatik rang tuslari (oq kulrang va qora ranglar hamda ularni har xil musbatda aralashtirishdan hosil bo'lgan ranglar).
- IV. 12 xil ranglar turlari.

Dunyo cheksiz sir-sinoatlardan iborat. Ularni o'rganish uchun cheksiz inson umri kerak bo'ladi.

Rangni ilmiy jihatdan o'rganish uchun "Rangshunoslik" fani yuzaga kelgan. Rang inson hayolida muhim ahamiyatga ega. Shuning uchun asrlar davomida olimlar tomonidan ranglar haqida juda ko'p ilmiy tadqiqot ishlari olib borilgan va olib borilmoqda. Hozirda hatto bir qncha davlatlarda maxsus rang institutlari va ilmiy laboratoriyalar ishlab kelmoqda. Ayniqsa, Yaponiyaning Tokio shahridagi rang institute dunyoga mashhur. Dunyoning taniqli olimlari tomonidan rang orqali ramziy ma'noda gapirish; ranglar vositasida insonlarni davolash; ranglar jilg'osi orqali falsafiy fikr bildirish; rang orqali insonning ichki

dunyasini bilish; qushlar xo'jalik mahsulotlari unumdorligini oshirish; insonlar ma'naviyatini shakllantirish va boshqa masalalar o'rganilmoqda.

Respublikamizda yuqori malakali va marifatli kadrlar yatishrish va ilm sohiblari safini shakllantirish maqsadida bir qator vazifalar amalga oshirilmoqda.

Inson umrining har lahzasida uchraydigan rang insonlarning ma'naviyatini shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Chunki, rang ruhiyatga har daqiqada ijobiy yoki salbiy ta'sir etishi mumkin. Yorug'lik bor joyda rang bo'ladi. Chunonchi, kechqurun uyingizda chiroq o'chib qoldi, deylik hamma joy qop-qora zulmat bo'lib ko'rinadi. Siz siqilasiz, tushkunlikka tushasiz, insonda mavhumlik paydo bo'ladi. Ko'z qor'chig'li kattalashadi, yurak urishi o'zgaradi, bu holat kishilarning sog'ligiga salbiy ta'sir etadi. Buning aksini olaylik, har bahorda lola sayliga chiqqaningizda, to'za havodan tashqari, qir-adirlarda turli rangdagi gullarni, maysalarni, musaffo osmonni, tog' cho'qqisidagi oppoq qorlarni ko'rib, ruhingiz ko'tariladi, hayotga va tabiatga bo'lgan muhabbatingiz yanada oshadi. Shuning uchun ham, qadimiy qo'lyozmalarda yozilganidek, tabiblarimiz erta bahorda qir-adirlarga sayohat qilishni tafsia etganlar. Alisher Navoiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali Ibn Sino, Kamoliddin Behzod, Firdavsiy, Zahiriddin Muhammad Bobur kabi jahonga mashhur ajdodlarimiz rang, uning turlari, nomlari, ramziy ma'nolari, inson sog'ligiga ta'siri va boshqalar haqida juda ko'p yozganlar, ilmiy tadqiqot ishlari olib borganlar. Chunonchi, Abu Rayhon Beruniy "Kitob al javohir fi ma'rifat al javohir" (Miniralogiya) asarida ranglarning 200dan ortiq nomlarini sanab o'tgan va bu ranglarning kelib chiqishi to'g'risida yozib qoldirgan.

Sharqda olimlar, shoirlar, musavvirlar, naqqoshlar, xattotlar ranglarning yuzdan ortiq turini ajrata olganlar hamda ularning nomini, hattoki har bir rangning ramziy ma'nosini bilganlar. Ulardan bizgacha yetib kelgan ba'zi namunalari bilan tanishib chiqamiz: avlon, rahuvon,

bargi karam, binafsha, bug'doyrang, bo'z gulgun, jigarrang, zangori, zafaron, zumrad, qahrabo, kulrang, lojuvard, lola rang, malla, moviy, mosh rang nafarmon, oq, pistamag'iz, pistaqi pushti, sariq, savor, samorang, sur, feruza, uchoq kesak qizil, qirmizi, qora, qoramag'iz, qoracha qo'ng'ir, havo rang, anordona, aqiq, bayzogul, barg rang, baqa tuni, bika, burul, gulnor, gulobi, dani farang, jigari, jiyron, jo'ja, ziynovi, zar, zarchava, zarg'aldoq, kaptar bo'yin, ko'kimtir, livoli, limurang, maykaylik mikori, novvot rang, nilobi, nimtatir, nim pushti, norqul, olovrang, olmatakori, oq supa suvi, sabzi rang, samak kesaksiyo, sir, sovot surma rang tilla rang, to'pori to'liq, to'ti yoyi va boshqalar. Afsuski, yillar, asrlar o'tishi bilan asta sekin ranglarning nomi, turlari va ramziy ma'nosi hamda ularning tili yo'qolib ketish arafasiga kelib qoldi.

Ulug' allomalarimiz har bir rang nomini nima uchun qo'yganligini o'z asarlarida yozib qoldirganlar. Ajdodlarimiz rangdan memorchilik obidalarini bezash; milliy kiyimlarda; betoblarning kasalini aniqlash, davolashda unumli foydalanganlar. Chunonchi, Shayxul-islom Ibn Taymiyaning rivoyat qilishicha payg'ambarimiz besh xil rangli salla o'rganlar, ya'ni: oq, qora, yashil, qizil va havorang. Qora rangli sallani taziya marosimlarida o'rganlar. Moviy (osmon rang) sallani dushman ustidan g'alaba qilganda, oq rangli sallani masjidga borishda, qizil rangli sallani jangda, sariq sallani kasalni ko'rish uchun borishda o'rganlar.

Husayn Vaiz Kashifiy liboslarning rangi haqida bunday deydi: liboslarning rangi turlicha bo'ladi. Har bir rang o'ziga xos ma'noni ifodalardi. Agar oq libos nimani anglatadi, deb so'rasalar, shunday deign: oq kiyim kunning rangidir. Shuning uchun bunday libos yuragidagini va adovatni yo'qotadi, kishilarga nur ulashadi. Agar ko'k libos nimani bildiradi, desalar, shunday deign; ko'k rang suv rangidir. Shu bois bu rangda kiyingan kishilar sahiy va hayotni sevuvchi bo'lishlari lozim. Kim agar bu rangni ma'qul ko'rsa, xuddi suvdek toza va musaffo, har bir qalbgga yaqin bo'lishi lozim. Agar qora libos nimani anglatadi, desalar, ayt: kiyinganlarning qlbi sir asrorga to'la, qora rang tun va ko'z qorachig'ining rangidir. Agar yashil kiyim to'g'risida

so'rasalar, shunday ayt: yashil rang samimiy va yetuk kishilar rangidir. Bunday kiyim kiygan kishi yordamga muhtoj kishilarga iloji boricha ko'maklashishi kerak.

Ajdodlarimiz bizga rang va uning inson hayotidagi o'rni, shifoviy, tarbiyaviy, falsafiy, ruhiy tomonlari haqida juda ko'p ma'naviyat xazinalarini qoldirganlar. Afsuski, bu ma'naviy merosdan to'liq foydalana olmayapmiz. Chunonchi, ta'lim tizimi, tibbiyot, texnika xo'jaligi, iqtisod va boshqa sohalarga bu mosalaga juda kam e'tibor berilyapti. Holbuki, jahonning rivojlangan mamlakatlarida rangga juda katta ahamiyat beriladi. Hattoki rangshunoslikka oid ilmiy muassasalar faoliyat yuritadi. U yerlarda hamma sohalar, masalan, maorif, tibbiyot, iqtisod, texnikada ham ranglarni o'rganishga oid yetuk olimlar juda katta fundamental ilmiy tadqiqot ishlarini olib bormoqdalar. Markaziy Osiyoda ota-bobolarimiz qoldirgan ma'naviy merosdan foydalanmasligimiz, rangshunoslik bo'yicha birorta olib yetishib chiqmaganligi achinarli holdir. Bu iqtisodiyoti va insonlarning salomatligi uchun foydali bo'lar edi.

Tabiatdagi mavjud ranglarni ikki qismga: axromatik va xromatik ranglarga ajratish mumkin. Tabiatdaga barcha ranglar, ya'ni biror rang tusiga ega bo'lgan ranglar (oq, qora va kulrangda tashqari) xromatik ranglarga kiradi, quyosh spektrining barcha ranglari hamda ularning birlari bilan aralashuvidan hosil bo'lgan hamma ranglar "xromatik ranglar" jumlasidandir.

Xromatik ranglar axromatik ranglardan farqli o'laroq faqatgina yorug'lik kuchlari bilan emas, balki nomlari, tuslari jihatdan ham ajralib turadi. Masalan, sariq rang qizil rangdan ham yorug'lik kuchi, ham rangining tusi bilan keskin farq qiladi.

Har bir xromatik rang uchra xossaga: rang tusi, rang yorqinligi (bunda ham yoki ko'p yorqinlik ko'zda tutiladi), rang to'yinganligiga (rang quyuqligiga) ega bo'ladi.

Rang tusi-ranglarning to'liq uzunligiga qarab belgilanadi. Rangning bu xossasiga ko'ra biz ko'z orqali qizil, sariq, zangori va boshqa spectral ranglarni ko'ramiz hamda idrok qilamiz. Lekin, rang tusalari ularga qo'yiladigan rang nomlariga qaraganda ancha ko'pdir. Agar biror rangga oq rang qo'shilsa, mazkur rang tusining to'liqlari uzunligi o'zgarmaydi. Chunki, oq rang yorqinligi o'zgaradi va u qaytarish ko'effisienti bilan ifodalanadi. Yorqinlikni aniq o'lchas uchun "fotometr" degan asbobdan foydalaniladi.

Rang yorqinligi-xromatik ranglarning asosiy xossalaridan biri bo'lib tushayotgan yorug'lik nurini o'zida ko'p-kam aks ettirishdir. Agar yorug'lik nurlari ko'p aks etsa, biz rangni och tusda (masalan: och yashil, och qizil) idrok qilamiz. Ranglarning bu xossasi barcha tusdagi ranglar uchun-xromatik ranglar uchun ham, axromatik ranglar ham umumiy hisoblanadi. Shuning uchun ranglarni yorqinligi jihatdan bir-birini yorqinligiga mos tushadigan (xromatik rang qarama-qarshiligi) xromatik tusni tanlab olish oson bo'ladi.

Rang tusalari spektr ranglariga qanchalik yaqinlashsa, ularning yorqinligi, ya'ni ravshanligi, tiniqligi shunchalik yaxshi bo'ladi.

Rang to'yilganligi-ikkala rang guruhiga xos narsa bo'lib, axromatik ranglardan ko'proq kulranglar shkalasiga, xromatik ranglarda esa ko'pincha spektr ranglariga solishtirish yo'li bilan aniqlanadi.

Rang tuslarining to'yinganligi turlicha bo'ladi. Masalan, birorta sariq rangni yorqinligi bo'yicha unga teng keladigan och kulrang bilan aralashtirsa, unda rang tusining to'yinganligi bir muncha pasayadi, oqishroq yoki kam to'yingan bo'lib qoladi. Agar bir kulrang qo'shishni davom ettirsak undan ham past rang tusining hosil bo'lishini ko'ramiz. Aralashmada kulrangning ta'siri kuchli bo'lganligi uchun sariq tis sal-pal sezilishi yoki umuman sezilmasligi mumkin. Ranglar halqasida bir-biriga ro'baro turgan rang dog'chalari qarama-qarshi yoki to'ldurivchi ranglar deb ataladi. Ular ham o'z navbatida, bir-birlariga ohangdosh bo'ladi va bir-birlarini to'ldiradi.

Agarda ikkita to'ldiruvchi rang bir xil miqdorda aralashtirilsa, kul rangga o'xshab qoladi. Natijada, birorta rangning yorug'lik kuchini kamaytirish uchun ustidan to'ldiruvchi rangning suyuq eritmasi bilan boyaladi yoki atrofidagi rang halqasi o'zgartiriladi. Masalan: qizil rangni ozroq kuchsizlantirish uchun uni yashil rangning suyuq eritmasi bilan qoplash kerak. Goho yoniga birorta qizg'ish tusdagi bo'yoq seziladi.

Naqqoshlik darslarida ranglar bilan ushlashda talabalarni ko'pchilik hollarda qiynab qo'yadigan narsa ularning ranglarning o'zbekcha nomini yaxshi bilmasliklaridir.

Malumki, bo'yoqlarning 150 dan ortiq ruscha t uslari (aytiladigan nomlari) mavjud o'zbek tilida esa ularning nomi atroflicha ko'rib chiqilmagan. Shuning uchun rang to'g'risida gapirilayotganda, turmushda bor bo'lgan buyumlar, gullar, o'simliklar va shu kabilarning nomlaridan foydalaniladi. Masalan: baxmalrang jiydarang, boromrang, olov rang, o't rang yoki maysarang va hokazo. Ammo xildagi shartli nomlar ko'pincha ranglarning tuslarini aniq tasavvur qilish imkonini bermasligi mumkin. Shuning uchun bo'yoqlarning xususiyatlari bilan tanishish ularni maxsus guruhlariga ajratish va bir biriga bog'lab o'rgangan maqul. Masalan sariq rang o'rganilayotganda uning tarkibiy qismini hosil qilish yo'lini, ishlatish va qo'llanish usullarini hamda boshqa turlarini ko'rib o'tish tavsiya etiladi.

Sariq ranglar umuman, ochiq va tiniq tusda bo'lib, sariq pigmenti bor bo'lgan moddalardan olinadi. Sariq ranglarning eng yaxshi xususiyati shundaki, ularni xoxlagan bo'yoq ilan aralashtirish mumkin. Bo'yoq qavati qog'oz sirtiga surtilganda tekis yotadi. Suvda osonlik bilan eriydi.

Sariq ranglar o'z novbatida zangori bilan aralashib, quyidagi tuslarni hosil qiladi: sarg'ish, sarg'ish yashil, to'q yashil, tutaki, zaynovi, zumrad ranglar. Shuni unutmaslik kerakki, sariq ranglarning bir qancha tuslarini, nim sariq, och sariq, sarg'ishtoq, to'q sariq, qovoq rang, malla, to'q malla, pistol va hokazo t uslari bo'ladi. Sariq ranglar boshqa ranglar bilan aralashtirilganda ulardan hosil bo'ladigan tuslarga e'tibor berish

lozim. Yuqorida aytib o'tilganidek, sariq rangning bazi tuslarini mavalarning nomlari bilan atash mumkin: bodom rang, pistol, tut rang, nashvati rang, qovoq rang va boshqalar. Limon rang sariq rang tuslari ichida eng chiroqli va o'tkiridir. Uni qaysi rang bilan aralashtirmang ta'siri sezilib turadi. Hosil bo'lgan rang esa o'zining o'xshash ranglardan ajralib turadi, bu hol ayniqsa, zaynavi, zumrad, ranglar tarkibida yaqqol seziladi.

Sariq rangning qizil bilan qo'shilishida esa zarg'aldoq rang hosil bo'ladi. Agar eritmada sariq rangning tasiri kuchliroq bo'lsa zarg'aldoq, och zarg'aldoq, qovoq rang va shu kabi tuslar, qizil rangning, och qizil va hokazo tuslar hosil bo'ladi, binafsha hamda safsar ranglarning har xil tuslari hosil qiladi. Sariq rang bilan qizil rang juda yaxshi oralashadi va hech qanday xunuk tus hosil qilmaydi, qizil rangning kinovarrashvan qizil bo'yoq (simob, silvid, qizil rangli metall simob rudasidan qilingan qizil bo'yoq) kraplak0turli tusda ko'rinuvchi to'q qizil bo'yoq, kormin koshen yel feb ataluvchi hashoratdan olinadigan och tusli qizil bo'yoq, qadimiy qizil bo'yoq-juda tiniq ravshan va iliq tusdagi qizil rang kabi tuslari mavjud.

Zangori bo'yoq sovuq ranglarning butun bir hammasini tashkil qiladi. Kerakli sovuq rang hosil qilish uchun zangori rang shu bo'yoq bilan aralashtiriladi, yoki qog'oz (ya'ni, kerakli joyga) ustidan seziladi. Shuni esda turish lozim-ki, zangori rangning miqdori mazkur ranglar aralashmasi tarkibida ko'p bo'lsagina, sovuq tus hosil bo'ladi. Zangori rang sariq rangning har xil tuslari bilan yaxshi aralashadi. Ammo, u qizil rang bilan hamisha ham kerakli tuslarni hosil qilavermaydi.

Zangori rangning och zangori, to'q zangori, och havorang, to'q havorang, feruza rang, billur, ko'kish, ko'kishtop, ko'kish binafsha, lojuvard va hokazo rangni eslatuvchi to'q ko'k, kobalt (och havorangning har xil tusdagi ko'rinishi), berlin moviy rang (to'q zangori) turlari ham bor. Zangori rangning tiniq tuslariga sariq hamda qizil ranglar bilan yaxshi aralashadi va hech qnday xunuk tus hosil qilmaydi.

Yashil bo'yoqlar sariq rangning bavo-sita zangori rang bilan aralashuvidan hosil bo'ladi. Sariq rangning ta'siri ko'proq bo'lsa, sariqqa, zangori rangning ta'siri ko'proq bo'lsa, zangoriga xos tus hosil bo'ladi.

Zumrad rang ravshan, ochiq shaffof, krapkaldan boshqa barcha bo'yoqlar bilan yaxshi aralashadi. Juda go'zal yashil rang, erta bahor ko'katlarning rangini eslatuvchi tiniq bo'yoq, xrom oksidi-zaytun daraxti rangidagi tiniqmas bo'yoq (yoki sovuq tusdagi nim yashil) tutaki-zangori sariq rangi oz miqdorda qo'shishdan hosil bo'ladigan rang tusi .

Qora rang boshqa ranglardan o'zining qarama-qarshi xususiyatlari bilan ajralib turadi, qora rang yordamida axromatik ranglarning butun bir kompozitsiyasini topish mumkin, Uning har qanday xromatik rang bilan aralashmasi axromatik ranglarning yoki kerakli ranglarning xira tusini beradi.

Qora rangning och qora, kulrang, nim kulrang, to'q kulrang, qoramtir, ko'kish qoramtir, qoramtir jigarrang va hokazo tuslari bo'ladi. Qora rangni zarg'aldoq, sariq, qizil, zangori, yashil va boshq bir qncha ranglar bilan aralashtirish mumkin.

Jigarrang bo'yoqlar qora rangning qizil sariq va zarg'aldoq tuslari bilan aralashuvidan hosil bo'ladi. Masalan, tabiiy suna tillasimon sariq rangli bo'yoq oxraga yaqin tusda, kuydirilgan sina esa qizg'ish jigarrang, toq' jigarrang, ba'zan yashil tusda (tovlanadi), kuydirilgan umbra tiniq, ravshan sariq tusda to'q sariq tushgacha yoki qizg'ish tusdagi to'q jigarrang tusda bo'ladi. Mars chiroyli jigarrang tusdadir. Vandik jigarrangi-to'q jigarrang nihoyatda nafis tusga ega.

Axromatik hamda xromatik ranglarning oq rang bilan har qnday aralashmasi och tusni hosil qiladi. Oq rangning bu xususiyato esa naqshlarning bo'yashda juda qo'l keladi. Oq rang yordamida har bir rangning har xil tuslarini osonlik bilan topish mumkin. Oq rang barcha ranglar bilan yaxshi aralashadi. Oq rangning ham sutrang, ko'kishrang,

sadaf rang, qoramtir oq, oqish va boshqa tuslari muvjud. Bu ranglarni hosil qilish usulini har bir talabaga mashq qildirish lozim.

Bularan tashqari, sariq rangning quyidagi tuslari ham ishlatiladi: stransion sariq-ravshan, limon tusdagi sariq rang, kronsli sariq, och sariq, tiniq va nafis, qadmiyli sariq ocha va to'q, yorug' tusdagi esa ba'zan past limon rangiga o'xshab ketadi. To'q sariq zarg'aldoq tusga ega, oxra-jigarrang tusdagi sariq, yorug' va ravshan tillarang, jigarrang qizg'ish tuslarda bo'ladi. Sariq rang asosan, yorug' joylarni iliq tusdagi ko'rinishlarni berishda juda qo'l keladi.

Qizil rang bo'yoqlar ichida o'zining alohida xususiyati bilan ajralib tuadi. Chunki, ularning turi ko'p bo'lib, bir-biridan tusi jihatdan sal-pal farq qiladi, qizil bo'yoqlar asosan, qirmizi alvon rang gulgun baxmal rang och qizil, to'q qizil, och pushti, nim pushti, pushti qizil, shol, och safsar, nim sapsar, siyohrang, qizg'ishtob, och binafsha, ko'kish binafsha, qizg'ish binafsha, to'q binafsha va hokazolardir.

Qizil rangning zangoriga yaqinroq tuslari o'zda sovuq ko'rinishni aks ettiradi. Safsar hamda binafsha ranglarning svuq tuslari shular julasidandir. Shuni ham aytib o'tish lozimki, zangori rang qizil rangning barcha tuslari bilan aralashaviemaydi. Masalan, qizil rang bilan zangorini aralshtirsak safsar rangning xunuk ko'rinishi hosil bo'ladi. Qirmizi rang esa aksincha, zangori bilan yaxshi aralashadi.

Odatda, rang tuslarining nomlarini aytishda aniq rang tuslari nomidan tashqari qo'shimcha nomlari bilan ham atashga to'g'ri keladi. Bunda rang tuslarining o'ta och ko'rinishlari atashda quyidagi so'zlardan foydalaniladi: nim, nimtativ, -roq, -tir kabi qo'shimchalar qo'shiladi. Masalan, nima qora, nimtativ oq, ko'kimtir, qoramtir oq, o'qishroq kabi.

Biroq rangning qanday tusga moyilligiga qarab-g'ish, (sarg'ish, qizg'ish), -ish (ko'kish, oqqish va h.k), -tob (oqishtob, ko'kishtob) kabi qo'shimchalar qo'shiladi.

Bazan ayrim rang tuslarini nomini atashda bir necha rang tislarning qo'shimcha nomlaridan ham foydalaniladi. Masalan: ko'kish qizil, sarg'ish yashil, oqish yashil, qizg'ish jigarrang va boshqalar.

Rang tuslarining nomlarini aniq bilish uchun va ulardan o'z holida foydalanish esa kasb-hunar sirlarini to'liq o'zlashtirishlarida yaqindan yordam beradi.

Rang tuslarini bir-birlaridan farq qilishni o'rgatishda bir rangning har xil tuslari orqali naqsh kompozitsiyasini ishlash kerak. Sariq, qizil, zangori rang tuslarini hosil qilish o'rganiladi. Avval sariq rangga qizil ranglarni oz-ozdan qo'shib borilssa, turli rang tuslar hosil bo'ladi.

Agar qizil ranga, zangori rang ma'lum nisbatda qo'shib borilssa, turlicha zangori tuslar hosil bo'ladi.

Tabiatdagi mavjud ranglarni yana o'z navbatida iliq va sovuq ranglarga ajratish mumkin. Ranglarning bu xususiyati ham ularning asosiy xossalardan biridir.

Iliq ranglarga quyoshni, alangani temirning taftini eslatuvchi sariq, zarg'aldoq qizil, sarg'ish, yashil kabi ranglar kiradi. Iliq ranglarning asosiy xossalariadn biri shuki, ular ko'zga tez tashlanadi, hamda sezgi organlariga kuchli ta'sir etadi. Barcha iliq yoki ochiq ranglarni shartli ravishda bo'rtgan yoki aktiv ranglar deb atash mumkin. Rasmda oldingi planni mumkin. Rasmda oldingi planni tasvirlashda ko'pincha iliq ranglardan foydalaniladi. Ayrim hollarda iliq ranglarni yoqimli deb atash ham mumkin. Sovuq ranglar aksincha, yoqimsiz ranglari deb yuritiladi. Sovuq ranglarga esa muz, suv osmonning ranglarini eslatuvchi ko'kish yashil, zangori va binafsha, havorang, to'q yashil, ko'kish, qizil ranglar kiradi. Sovuq ranglar ko'pincha og'irlikni, hajmdorlikni, uzoqlikni bildiruvchi ranglar sifatida qaraladi. Iliq va sovuq ranglar dekorativ bezash ishlarida keng qo'llaniladi, hamda rangli tasvir ishloovda juda qo'l keladi. Iliq va sovuq ranglarning fazoviy xususiyatlari.

Rangshunoslikda ranglarni yaxshi hil qilish va ularning och to'qligini ajrata olish muhim o'rin tutadi. Buning uchun ranglarning ochlanishi haqida nazariy va amaliy bilim, ko'nikma va malakaga ega bo'lish lozim.

Naqsh kompozitsiyalar ishlashda ranglarning och to'qligini to'g'ri tanlab ishlatish, ishni mukammal chiqishga olib keladi. Bo'yoqlarga oq rang qo'shishda rang miqdorda qo'shishlik tafsia qilinadi. Bu esa ishimzni aniq bo'lishni taminlaydi.

Qo'shimcha ranglar qnday bo'ladi? Ma'lumki tasviriy san'atda uchra-qizil, sariq va zangori rang asosiy ranglar hisoblanadi va qolgan barcha ranglar qo'shimcha ranglar hisoblanadi. Odatda, ranglar halqasida esa 12 xil rang ifodalanadi. Bular sariq limon sariq, qizil, qirmizi, zangori ko'k, havorang, zarg'aldor, yashil, zumrad rang, binafsha, sovsan rang.

Har bir rangning uchta asosiy nomlari mavjud. Masalan qizil rang yana och va to'q tuslatad bo'ladi qolgan ranglar ham ana shunday uchta asosiy rang tuslardan iborat. Shunga ko'ra "Ranglar halqasida" 12 xil rang uchta tuslar qo'shib hisoblanadi. Shulardan 24 tasi qo'shimcha rang t uslari hisoblanadi. Ko'p qopiladigan ranglar aralashtirish yo'li bilan hosil qilinadi. Buning uchun dastlabki nashqlarni akvarel, guash yoki temperalar to'plamidagi tayyr bo'yoqlarni qo'shib topishdan boshlash lozim. Chunki to'plamlarad asosan, tiniq ko'rinishdagi rang t uslari mavjud bo'ladi va ular o'zaro aralashtirilganda ham tiniq qo'shimcha ranglar t uslari hosil bo'ladi.

O'quv uslubiy qism

Ta'lim jarayonida o'quvchilarni rag'batlantirish

va tanbeh berish usullari

O'quv faoliyatini rag'batlantirish deb kishining aktiv faoliyatga bo'lgan tashqi maylga aytiladi. Shuning uchun ham rag'batlantirish o'iqtuvchi faoliyatini ichki mayliga ta'sir qilgandagina real maqsad sari undaydigan kuchga aylanadi. Buning ustiga yana bunday ichki undosh faqat tashqi rag'batlantirishlar ta'siridagina emas, balki o'quvchilarning o'z-o'zining ta'sirida ham uning oldingi tajribasi ehtiyojlari vahokazolar tas'irida ham yuzaga keladi.

O'qishga qiziqishni rag'batlantirish turlaridan biri o'qishda malum qiyinchilik sezayotgan o'quvchilarga muvaffaqiyatli vaziyatlarni yaratishdir. Chunki muvaffaqiyat quvonchini boshdan kechirmay, o'qishdagi qiyinchiliklarni bartaraf qilmay turib yaxshi natijalarga erishib bo'lmaydi. Muvaffaqiyatga erishish vaziyatini o'quvchining xarakatlarini rag'batlantirish, ya'ni uni yangi so'z berishlarga mahsus undosh yo'li bilan ham tashkil qilish mumkin. Muvaffaqiyat vaziyatlarni yaratishda u yoki bu topshiriqlarni bajarish jarayonida qulay ma'naviy ruhiy muhitni ta'minlash muhim o'rin egallaydi. O'qish vaqtidagi qulay mikroiklim ishonchsizlik, qo'rqish xissiyotini kamaytiradi. Bunday havotirlik holati o'rnini o'ziga nisbatan ishonch tuyg'usi egallaydi.

Rag'batlantirish va tanbeh berish usullari o'ziga xos xususiyatlarga egadir. Masalan baho bilan rag'batlantirish mahsus tanlangan topshiriqlar berish yo'li bilan o'qishdagi muvaffaqiyat vaziyatini yaratish, tajriba va laboratoriya ishlarini tayyorlashda qatnashish ekranlarni jihozlashlari orqali rag'batlantirish bilimlarni jamoatchilik tomonidan ko'rish yakunlariga qarab rag'batlantirish va hokazo.

O'qishga doir tanbehlar: dars paytidagi og'zaki tanbeh berishlar, bahosini pasaytirib qo'yish, ish daftariga yozishlar, xolatlarni ko'rsatish va boshqa usullar orqali qo'llaniladi.

Koyish hamda jazolashning boshqa turlarini qo'llash o'qitish usulida istisno hol, chunki bu usul eng oxirgi ilojdiz chora hisoblanadi.

Maktabda bolaga tan jazo berish o'zlashtirolmagani uchun uni haqorat qilish shaxsiga tegish, yomon iboralar bilan so'kish also mumkin emas.

Maktabda boladi haqoratli va yomon so'zlar ishlatib ya'ni uni nafsoniyatiga tegish also mumkin emas. O'qitishda nazorat va o'z-o'zini nazorat qilish usullari.

O'qitish tizimida nazoratning zarurligi, eng avvalo butun o'quv yurtlari tizimining samarali ishlayotganligi haqida ahborot olishga bo'lgan ijtimoiy ehtiyojdan kelib chiqadi. Nazorat ta'lim jarayoning ajralmas qismlaridan biri sanaladi. Chunki nazorat qilish tufayli o'qitishdagi o'zaro muloqot o'qitishni borishi jadal boshqarish va kamchiliklarni o'z vaqtida tuzatish, yangi darsga aniq vazifalar qo'yish imkonini beruvchi aloqa amalga oshiriladi.

Nihoyat, nazorat maktabdagi o'qitish jarayoniga xos bo'lgan, ta'limiy, tarbiyaviy rivojlantirishdek bir qator asosiy vazifalarni bajaradi.

Og'zaki nazorat, yakka va guruhli so'rash yo'li bilan amalga oshiriladi. Nazorat va o'z o'zini nazorat qilish usullarini mohirona biriktirish talim samaradorligini oshiradi. Alohida so'rashda o'qituvchi ma'lum vaqt davrida o'quvchilar tushuncha qonun nazariya hamda dalillarni qay darajada egallaganliklarini aniqlaydi. Alohida so'rashda ma'lum masalalarni operatsiyalarni hal qilish ko'nikmasi, texnik vositalardan foydalana bilishlari tekshiriladi.

O'qish jarayonida matematika, ona tili, fizika va boshqa fanlar bo'yicha diktant, bayon va insholar o'tkazish yo'li bilan o'quvchilar bilimini yozma nazorat qilib boorish amalga oshiriladi.

Yozma ishlar turli davomiylikka ega. Ayrim xollarda ular darsning faqat kichik qisminigina tashkil etadi, ilgari o'rganilgan mavzuning ayrim bo'limlari bo'yicha qisqa muddatli yozma nazorat ishlari, boshqa xollarda burun darsni egallaydigan davomli nazoratli ishlar bo'ladi. O'quv vaqtini tejash uchun nazorat ishlarining har ikkala turini

biriktirish va ilgari o'rganilgan muhim masalalarni o'zlashtirishning qisqa muddatli tekshirilishini qo'llashni kengaytirish lozim.

Yozma nazorat ishlarini o'tkazishda, baholarni to'liq obyektivligini taminlash bilan birga bo'sh o'zlashtiruvchilarni ilg'orlar safiga tortish, topshiriqni uddalashlariga ishonch hosil qilish maqsadida ularga masalarning javoblarini, qo'shimha rasmlar va hokazolar berish kerak.

O'z-o'zini nazorat qilish o'quvchilarning o'quv faoliyatini muhim elementlaridan biridir. O'quvchilarda o'zini-o'zi nazorat qila olish mahoratini shakllantirmoq lozim.

Nazorat va o'z-o'zini nazorat qilish uslublarini o'zaro mohirona biriktirish barcha o'quv fanlari bo'yicha talim samaradorligini oshirishga yordam beradi.

O'qitishning induktiv va deduktiv usullari.

Darslarga tayyorlanish jarayonida o'qitishning induktiv deduktiv kabi usullarini tanlash zaruriyati ham tug'iladi. Keyingi yillarda deduktiv o'qitishga talab va e'tibor kuchaydi. Tafakkurning induktiv usullarini shakllantirmay turib faqat umum mehnat xarakterdagi tajribalar orqaligina muvaffaqiyatga etishib bo'lmaydi. Induktiv yoki deduktiv usullarni qo'llash o'rganilayotgan mavzu mazmunini ochishning ma'lum mantiqini-xususiyydan umumiyga yoki umumiydan xususiyyga o'tishni tanlashni anglatadi.

Induktiv usullar texnik qurilmalarni o'rganishda va amaliy topshiriqlarni bajarishda keng qo'llaniladi. Matematika va fizikaga odir ko'pgina masalalar, ayniqsa o'qituvchi o'quvchilarni ayrim umumiyroq formulalarni mustaqil egallashlariga olib kelish zarur deb hisoblagan holda induktiv usulda yechiladi.

Deduktiv uslub o'quv materialini tezroq o'tishga yordam beradi, tafakkurni brimuncha faolroq rivojlantiradi. Nazariy materialni o'rganishda anchagina umumiy xo'latlardan ayrim oqibatlarini aniqlashni

talab qiluvchi masalalarni yechishda deduktiv usulni qo'llash ayniqsa foydalidir.

Darsga bo'lgan talablar turli tuman fikr va mulohazalarni hisobga olgan holda dars quyidagi umumiy didaktik talablarga javob berishi lozim:

Har bir dars ma'lum bir maqsadni amalga oshirishga qaratilgan va puxta rejalashtirilgan bo'lmog'I lozim.

Har bir dars mustahkam g'oyaviy siyosiy yo'nalishga ega bo'lmog'I lozim.

Har bir dars turmush bilan amaliyot bilan bog'langan bo'lmog'I lozim.

SAMARQAND VILOYATI HOKIMLIGI
O'RTA MAXSUS KASB-HUNAR TA'LIM BOSHQARMASI

O'QITUVCHINING TAQVIM
MAVZU REJASI

Samarqand 2013-y.

Samarqand viloyat hokimligi

O'rta maxsus, kasb-hunar ta'lim boshqarmasi

San'at kolleji kolleji

O'rta maxsus, kasb-hunar ta'lim muassasining nomi

“Tasdiqlayman”

O'quv ishlari bo'yicha

Director o'rinbosari

Shahobov E

“30” avgust 2012y

O'qituvchining taqvim mavzu rejasi

Fan nomi: Rang tasvir

Mutaxassislik: Sa'noatshunos

O'qituvchi: Doliyeva M

O'quv rejasi bo'yicha

№	Muta- xasislik- lar	Guruh	Umumiy soatlar	Oldin oʻtilgan		Rejalashtirilgan soatlar				Shundan			Kim tomonidan tasdiqlangan
						semestr	semestr	semestr	semestr	Nazorat turlari			
										J.N	O.N	Ya.K	
1	415009	301	90	-	-	25	65	20	70	-	-	-	Kafedra mudiri
2	301-gr			-	-								
3	415009	301	90	-	-	25	65	20	70	-	-	-	
4	302-gr			-	-								
5	41509	303	90	-	-	25	65	20	70	-	-		
6	303-gr			-	-								

Taqvim mavzu rejasi Tasviriy san'at fan kafedrasining majlisida muhokama qilindi va tasdiqlandi.

2013-yil 30-avgust majlis bayoni

Kafedra mudiri: Shohobov E

O'zbekiston Respublikasi Oliy va O'rta Maxsus Ta'lim Vazirligi
O'rta Maxsus, kasb0hunar ta'lim markazi Samarqand viloyat o'rta maxsus,
kasb-hunar ta'lim boshqarmasi

San'at kolleji

Tasviriy san'at

2012-2013 o'quv yili

O'QITUVCHINING SHAXSIY ISH REJASI

Samarqand 2013-y

Samarqand viloyati o'rta maxsus, kasb
Hunar ta'lim boshqarmasining 2005-yil
20-sentabrdagi 226-sonli buyrug'iga ilova
“TADIQLAYMAN”
“30” avgust 2013-yil

Tasviriy san'at kafedrası
Doliyeva Mavsumaning
2012-2013-o'quv yilida bajariladigan

SHAXSIY ISH REJASI

Shaxsiy ish reja kafedraning
2012-yil avgustdagi
“1” sonly majlisi yig'ilishida
Muhokama qilindi

Kafedra mudiri: Raupov J

Shaxsiy ish rejani qabul qildim : Doliyeva M

1. O'quv ishlari

[illegible]

Izoh: Nazariy va amaliy qo'shilib $72+132=204$ soat. 204 soatni beshga bo'lamiz
 $204/5=48$ soat

Tayyorlov yoʻnalishlari, Guruhlari raqami, Oʻquvchilar soni		Oʻquv ishlari turlari													
		Nazariy maʼlumot	Amaliy mashgʻulot	Laboratoriya ishlari	Konsultatsiya	Amaliyot rahbarligi			Kurs ishi (loyihasi)	Kafedra mudiri	Guruh rahbarligi	Bitiruv ishiga	DAK ishida qatnashishi	Diplom ishiga taqriz	Kabinet mudirligi
						Oʻquv	Ishlab chiqarish								
Kuzgi simestr															
4150071 211-30															
		-	46	-	-	+			-	-	+	+	-	-	
4150071 212-30															
		-	46	-	-	+			-	-	+	+	-	-	
4150071 213-30															
		-	46	-	-	+			-	-	+	+	-	-	
4150071 214-30															
		-	46	-	-	+			-	-	+	+	-	-	
4150071 215-30															
		-	46	-	-	+			-	-	+	+	-	-	
4150071 216-30															
		-	46	-	-	+			-	-	+	+	-	-	
	Reja	-	46												
	Amalda	72	276												
Oʻquv yili boʻyicha		72	276												
Jami amalda			348												

Izoh: O'quv yili bo'yicha rejadagi berilgan soatni 80 soatni 6 ga ko'paytiramiz.
Umumiy soat 480 kelib chiqadi $480/6=80$.

2. Ilmiy – uslubiy ishlar

№	Bajariladigan ishlar	Muddat		Rejadan tashqari ishlar	Izox
		Reja	Amalda		
1	Dars taqdimoti bo'yicha	28.08.12	29.08.12		
2	Ishchi dastur tuzib			O'quv qo'llan	
3	Tasdiqlatish			Ma chiqarish	
4	Dars jadvali bo'yicha				
5	Calendar rejani to'ldirib	28.08.12	29.08.12		
6	Tadqiqlash				
7	Nazariy va amaliy			Metodik taf	
8	Mashg'ulotlar uchun	doimo		Siyalar chiqa	
9	Maruza matnlar yangi			rish	
10	Pedagoglarni kiritish				

3. Ilmiy tadqiqot ishlari

№	Bajariladigan ishlar	Muddat		Rejadan tashqari ishlar	Izox
		Reja	Amalda		
1	Respektiva va uning qisqacha tarixi	Sentabr	Bajarildi	Prespektivaga	
2		2012		Oid chizma	
3	Kuzatish metodi	Oktabe	Bajarildi	Chizish	
4	Suhbat tadqiqot metodi	Noyabr	Bajarildi	Tabiatni	
5				Kuzatish	
6	Pedagogik eksperiment metodi	dekabr	bajarildi	Orqali yozma	
7				Bayon	
8	O'. Tansiqboyevning o'zbekiston			Tabiatdan	
9	Bahor asarini izohlash			Olgan tesav	
10				Vur so'z ber	

4. TAshkiliy uslubiy ishlar

№	Bajariladigan ishlar	Muddat		Rejadan tashqari ishlar	Izox
		Reja	Amalda		
1	O'zbekiston xalq shoiri X. Olimjonni	2012	Bajarildi	X. Olimjon	
2		Sentabr		Sherlari	
3	“O'zbekiston” sherini yod olish			Va rassom	
4				O. Tnasiq	
5	Adabiyot va sanat muzeylariga borish	2012	Bajarildi	Boyev	
6		May		Asarlaridan	
7	Akademik O. Tansiqboyev hayot va			Namuna	
8	Ijodi bilan tanishish	2012	bajarildi	Ko'rsativ	
9		iyun		namoyish	
10				etish	

5. Ma'naviy-ma'rifiy va tarbiyaviy ishlar

№	Bajariladigan ishlar	Muddat		Rejadan tashqari ishlar	Izox
		Reja	Amalda		
1	Inson qalbining javohiri	15.09.12	O'tildi	Shoir N	
2			16.09.12	Boboqandov	
3	Mamun akademiyasi va Xorazm	15.10.12	O'tildi	Bilan	
4			16.10.12	Uchrashuv	
5	Kuchimiz birlikda va hamjihatlikda	15.11.12	O'tildi		
6			16.11.12	Sanat	
7	O'zbekiston konstitutsiyaviy qonuni	15.01.13	O'tildi	Muzeylariga	
8			16.01.13	tashrif	
9	XXI asr vabosi Norkamaniya	15.03.13	O'tildi		
10			16.01.13		

6. Ochiq darslar jadvali

№	Mavzusi	Bajarilishi		Izox
		Qaysi guruh	Muddati	
1	O'zbekiston xalq shoiri		16.11.12	
2	X. Olimjon sherlari			
3	Bilan rassom O. Tansiqboyev asarlari			
4	Hamohangligi			
5				
6	Oqim va yo'nalishlarni		16.12.12	
7	O'rganishni ahamiyati			
8	Tasviriy va amaliy sanat			
9	O'qituvchilarni tayyorlashni		16.02.12	
10	Maqsad va vazifalari			

Mashg'ulot №	Dars o'tilgan sana	Bo'limlar va mavzular	Dars soati	Mashg'ulotlar turi va shakli
1	2	3	4	5
1	3.09.12	Kirish. Tasviriy san'atda qalam tasvir maktablarini paydo bo'lishi tarixi	2	Nazariy
2	5.09.12	Perespektiva va uning qisqacha tarixi	2	Nazariy
3	7.09.12	Kuzatish perspektivasi	2	Nazariy
4	9.09.12	Narsaning o'ziga qara chizish	2	Amaliy
5	11.09.12	Qalam tasvir texnologiyasi	2	Nazariy
6	13.09.12	Qalamtasvirda soyalar texnologiyasi	2	Nazariy
7	15.09.12	Gipsdan tayyorlangan kubik va to'rtburchaklarni chizish	2	Amaliy
8	17.09.12	Venerani chizish	2	Amaliy
9	19.09.12	Kub, silinde va shardan iborat bo'lgan natyurmort chizish	4	Amaliy
10	21.09.12	Buyuk siymo Mir Alisher Navoiy portretini chizish va o'qitish uslubi	4	Amaliy

Mashg'ulot	Ko'rgazmali qurillar va texnik vositalar	Mustaqil ish turi	Uy vazifasi va adabiyotlar	Fanlar aro bog'lanish	Izoh
1	Rassomning asarlaridan namunalar	Maruza tinglash	Rangtasvirga oid adabiyotlarni to'plash	Tarix adabiyot	
2	Perespektivaga oid chizma	Perespektiva chizish		Tarix adabiyot rasm	
3	Soyalar nazariyasiga oid rasm va chizmalar	Narsalar soyasini chizish		Geometriya chizmachilik fizika	
4	Gipsdan ishlangan kub, silindr shar va uning chizmalari	Kub, shar chizish	Kub, silindrni chizib kelish	Geometriya chizmachilik	
5	Gul, tuvak chizilgan tasvir	N-t chizish	Gultuvakni rangtasvirda chizish	Geometriya chizmachilik	
6	Uy ro'zg'or buyumlaridan natyurmort	Natyurmort chizish			
7	Qalamda chizilgan tabiat manzarasi eskizi	Manzarani qalamda chizish	Natyurmortga oid adabiyot to'plash	Chizmachilik geometriya	
8	Rassom asarlaridan namunalar	Tabiat manzarasini qalamdai chizish	Manzarasi qalamda chizib kelish	Fizika geometriya	

Illyustratsiya

Tabiatni muhofaza qilish

Yer muhitidagi harorat va namlik

Yer muhitidagi atmosferadan tushadigan namlikning xillari miqdori har yil har hil bo'ladi va ular muhitning suv rejimiga tasir qiladi. Amlumki atmosferada namlik: yomg'ir, do'l, qor, holida yer muhitiga tushadi, ahvo va tuproqning namlik darajasini o'zgartiradi.

Qishda qor holida tushadigan namlikning roli katta. U tuproq namligining saqlanishda, kuzgi ekinlarda yaxshi rivojlanishga turli mayda hayvonlarning qor tagida hayot kechirishda ekologik ahamiyatga ega. Masalak 20 sm qalinlikdagi qor tagida harorat 0.2 bo'lib, o'simliklarni hayvonlarni past (-25C) haroratdan saqlaydi.

Kuchli sovuqda Qo'rquv (Lyrurs tetrix), koklik Perdih va bulduqlar (Tetrats) qor tagiga tushib sovuqdan saqlanishga ekologik moslashgan. Lekin, qalin qorda katta hayvonlardan bug'ular (Capreolus) va yovvoyi chochqalar (Suc alces) ham qorga botib nobut bo'ladi, bug'ularning harakat qilishi va ozuqa topishi og'irlashadi.

Yer muhiti ustida qor ham, yupqa va sovuq shamol bo'lgan davrda harorat juda ham pasayib organizmlarga salbiy ta'sir qiladi. Yimg'ir qor aralashib tushgan va harorat pasaygan vaqtda yer, adraxt, butalar, hayvonlar (tuyoqlilar, qushlar) nobut bo'ladi.

Ma'lumki, quruqlikning turli zonalarida kun, oy va yil davomida harorat juda katta ko'rsatgichda o'zgarib turadi va shu o'zgarishga tirik organizmlar msolashganlar. Masalan tropic zonada xororatning yil davomida o'zgarishi +1-2C ni tashkil qilsa, sibirning Yakutsk otrofida yilning o'rta harorati -43 C iyul oyining o'rta harorati 19C haroratining yil davomida o'zgarib turishi -64C qishdan 35C yozda +100C ni tashkil qiladi. O'rta Osiyoning cho'l rayonlarida yoz faslida kunduzgi harorat +56+57C gacha ko'tarilishi mumkin. Kun davomida o'zgarish -25 -38C. Qish faslida harorat -25 -30C (-35C) gacha pasayib turishi iqlimning (namlik, shamol, havoning bulutligi) o'zgarishiga o'z organism yashayotgan joining jo'grafik o'rniga bog'liqdir. Masalan O'rta OSiyo cho'l va tog' mintaqalari joylashgan o'rni, ulardagi bog'liq holda o'simlik hamda hayvonlar olami bir-biridan keskin farq qiladi.

O'rta Osiyo hududida ham o'simlik va hayvonlar mintaqalar bo'yicha harorat, yorug'lik, namlik va boshqa omillar tasirida

taqsimlangan. Iqlimning va malum joydagi iqlim omillarning o'zgarishi (harakatning ko'tarilishi, pasayishi, qurg'oqchilik, suv bosishi va boshqalar) arganizmlar son va sifat o'rgarishlarga olib keladi. Hattoki ularda kun, oy va fasllar davomida o'zgarishlar kuzatiladi.

Organizmlar yashayotgan muhitdagi umumiy iqlim tasirida ko'ra, shu yerning ayrim ekologik omillar (harorat, suv, oziqa, namlik va boshqalar) kuchli va sezilarni darajada ta'sir ko'rsatadi. Masalan namlikning yetishmasligi o'z navbatida o't o'simliklarning qirishiga bu esa hayvonlarning yem xashaksiz qolishiga sabab bo'ladi.

Har bir mintaqada ko'plab hattoki (bir daraxt atrofida) o'ziga xos mikro iqlim hosil bo'ladi, har br yashash muhitida, yani ko'l, daryo bo'ylarida, o'rmon ichida, uning chekti qismida, o'tloqzorlarda, ekinzorlarda, bug'doyzorlar, paxtazor ichida o'ziga xos mikroiklim hosil bo'ladi, har bir mikroiklimda yorug'lik, namlik va boshqa abiotik omillar va biotic munosabatlar bo'ladi. O'simliklar jamoalari fitoiklim hosil qilib, ko'p joylarda shamol kuchina kamaytiadi, tuproq namligini saqlab qoladi, hovli joylarda toza havoni muhitda esa havo havzasini hosil qiladi.

Tuproq muhitining ekalogayasi

Yer yuzisdagi tuproq qatlamining asosini litosfera tashkil qiladi. Litosfera qobig'I va yer mag'zi (mantiyani) yuqori qismdan tashkil topgan, litosfera yer qobig'I fizikaviy-kimyoviy jarayonlar mahsulidir. Yer qobig'ining qalinligi 5 kmdan 6- kmga yetadi. Qitalarda bu qalinlik 40-50 yuqori tog'larda 85 kmni tashkil qiladi/. Dengiz va okeanlarda esa 6-10 kmga yetadi.

Litesfera mag'ma cho'qindi qoldiqlar va matomrfik tog' jinslaridan tashkil topgan. Litosferaning eng yuqorgi qismini cho'qindi jinslar-qobiq egallaydi. Yer qobig'I yuzasini tuproq qatlami tashkil qilib, bu qatlam tiriklik biosferaning buzulmas qismi hisoblanadi.

Xozirgi vaqtda yerning tuproq qatlami bioiklim mintaqalari va tuproq geoximik birliklar-dalalar kabi ikki o'lcham bilan aniqlanadi.

Tuproq-iqlim (yoki tuproq bioiklim mintaqasi tuproq zonalari va tuproqning vertical tuzilish birligi bo'lib u yerda radiaksion termik sharoitlar va ularning tuproq hosil bo'lishiga va o'simliklarning

rivojlanishiga tasir qilish xususiyatlari tushiniladi. Shimoliy va Janubiy yarim sharlarda iqlimning hororat xususiyatlariga qarab kengliklar bo'yicha tubandagi tuproq bio iqlim mintalqalariga ajratiladi. Qutblar, boreal, suboreall, subtropik va tropic mintalqalar. Har bir mintaqa uchun qator tuproq xillari xos bo'lib, ular boshqa zonalarda uchramaydi. Tuproq xili (tipi_) tuproq klasifikatsiyasining asosiy taksonomik birligi tuproqshunoslikning genetik asosi hisoblanadi. Bir xil genetic gorizontga, tuproq jarayonlarining yillik va ko'p yillik o'zgarishlari hamda gidrotermik rejimlari o'xshash tuproqlar bir tipga kiritiladi. Tuproq tiplari o'z navbatida kattaroq taksonomik birlikka-tuproqlar oilasiga birlashtiriladi, Bu birlashish asosida tuproqlarning bir xil qatlami, kesimi, organic mineral moddalarning bir xil sifati, tarkibi kabi xislatlar yotadi.

Dunyo bo'yicha va yer sharining turli zonalarida 23 ta tuproq oilalari aniqlangan. Ularga nordon serildiz, alfequmuz, qo'ng'ir, sho'rxoklar kulrang kabi tuproq oilalari kiradi.

Tuproq oilalari o'z navbatida yana ham kattaroq taksonomik birlik tuproq generasiyaga (paydo bo'lishga) birlashtiriladi. Bunday birlashtirishning asosiy belgilari: oranik moddalarning to'planishi, ikkinchi mineral moddalarning hosil bo'lishi, tuproqda hosil bo'lgan mahsulotlarning qatlamlar bo'yicha aralashuvi va mineral birikmalarning gidrogen to'planishi kabi xislatlardan iborat.

Tuproq generasiyalari (ya'ni tuproqning yuzaga kelishi o'z navbatida eng katta taksonomik birlik tuproq geoximik asosiasiyasiga birlashadi. Bu birlik asosida tuproq asosini tashkil qiluvchi organic va mineral moddalarning bir birlari bilan umumiy bog'liqligi bir birlariga tasiri turadi. Tuproqlarning namlik darajasiga qarab geoximik asosiyasi o'z navbatida 6 ta asosiyasiga bo'linadi: 1) nordor suboreal, 2) nordor suboreal ogleen, 3) nordon ishqor suboreal 4) nordon ishqor suboreal agleen 5) neytral ishqor suboreal 6) ishqor suboreal.

Yer ustida bir biri bilan almashib turadigan kengareallar tuproq geoximik birliklarni hosil qiladi. Har bir tuproq arealida juda murakkab ekologik omillar, ya'ni atmosfera namligi tuproq yuzasining yemirilishi, organic qoldiqlarning mineralizasiyalanishi tuproq hosil qiluvchi

jinslarning hosil yoshi tiplari kabi xislatlar va ularning bir-biriga tasir qilish qonunlari yotadi.

Tuproq qatlami mustaqil yer qobig'idan iborat. Tuproq bu o'simliklar, hayvonlar, va mikro organizmlarning tog' jinslari va iqlim bilan hamjihatlikda hosil bo'lgan mahsulotdir. Tuproq biokos jism (tona) u bir vaqtning o'zida ham tirik, ham o'lik noorganik moddalardan (sub ,havo va organic qoldirlardan) tashkil topgan bo'ladi.

Tuproqning hamma fizikavit va kimyoviy xususiyatlarning yig'indisi va u;arning tirik organizmlarga tasir qilishi ofadik omillarga (namlik xarorat, gaz, mineral organic moddalar va h.k) kiradi. Ular tuproq bilan bog'langan organizmla uchun muhim ahamiyatga egadir. Tuproq qatlami doim tabiatning tabiiy kuchlari tasirida yuviladi, parchalanadi, yemiriladi va hosil bo'ladi.

Tuproqning xislatlari iqlim, tog' jinslari o'simliklarning oz-ko'ligim joining relifi kabi omillar bilan aniqlanadi, jinslarning parchalanishi va ularda organic materiallarning tuproqqa o'tishi issiq va namli zonalarida tez bo'ladi. Lekin, tuproqning tarkibi va xislatlariga materik jinslarning tasiri va xislatalriga materik jinslarning tasiri namlikning xarorat ni ortishi bilan kamayib boradi.

Yer yuzining qurg'oq rayonlarida tog' jinslarining kimyoviy yemirilishi juda sekin o'tadi. O'simliklarning mahsuldorligi ham juda past bo'ladi, va o'z miqdorda organic detrit tuproqqa o'tadi. Qurg'oq zonalarda tuproqning foydali qatlami unchalik qalin emas. Jinslarning yemirilishi nam tropic zonalarda yuqori darajada bo'lib, materik zonalarning o'zgarishi 6 m chuqurga bo'lib o'tadi. Mo'tadil zonalarda tuproq qatlami 1 m qalinlikda atrofidadir.

Xulosa

Xulosa

Mustaqil hayotning ilk bosqichlarni boshdan kechirayotgan yurtimiz “Ta’lim to’g’risidagi qonun va kadrlar tayyolash milliy dasturi” asosida ta’lim tarbiya sohasida o’zining kelajak taraqqiyot yo’lini belgilab oldi va uning bosh maqsadi mustaqil fikrga ega barkamol shaxsni shakllantirishga qaratilgan.

Bo’lajak tasviriylar san’at o’qituvchilar qalam tasvirdan yetarli bilim, malaka hamda yodgorlik saviyasiga ega bo’lishlari lozim. Rang tasvir tasviriylar san’atni o’zlashtirishning bosh mezonlari va asoslari bo’lish bilan birga alohida san’at turi sifatida ham harakterlidir. Rang tasvir sirlarini yaxshi bilgan rang tasvir san’ati manzara janri ijodkori hamda pedagog sifatida o’z fikr tuyg’ularini aniqroq amalga oshirish imkoniyatiga ega bo’ladi.

Mamlakat va xalq manfaatini ko’zlagan holda men ham o’sib kelayotgan yoshlarimizni ushbu oiliy dargohning professor, o’qituvchilaridan olgan bilim va hunarlarimni yoshlarga satqidildan o’rgatishga va’da beraman. Bundan tashqari ushbu dargohda menga g’amxo’rlik qilib kelgan kafedra mudiri dotsent Rahimov A. Q ga diplom loyihasi mavzuimga o’z maslahat va bilimlari bilan yaqindan yordam bergan ustoz o’qituvchilarim Kamoliddin Abrayevga, F. To’rayevga, A Meliqulovga va davlat attesstatsiya raisi va hayat a’zolariga o’z minnatdorchiligimni bildiraman.

Adabiyotlar

Foydalanilgan adabiyotlar

1. A.A. Karimov “O’zbekiston istiqlol va taraqqiyot yo’li” Toshkent 2006-yil.
2. A. Rahimov “Perespektiva” Toshkent 2006-yil.
3. M. Karimov “O’zbekiston san’ati Sharq yulduzi” 2001-yil.
4. G. Smernov “Boshlovchi rassomga”
5. G.I. Kulibonin “Rasm kompozitsiya” asarlari.
6. X. Egamov “Bo’yoqlar bilan ishlash” Toshkent O’qituvchi 1981-yil.
7. M. Nabiyev “Rang shunoslik” o’qituvchi 1995-yil.
8. Zahidov P. Sh. “Me’mor sanati”. Adib va san’at nashriyoti.
9. I. A. Karimov “BUnyodkorlik yo’lidan” O’zbekiston 1996-yil.
10. A. P. Yashuxin “Jivopis”.